

מבט על, גיליון 757, 22 באוקטובר 2015

הציבור הערבי בישראל על רקע האירועים האלימים האחרונים

דורון מצא, מאיר אלרן, איתמר רדאי

גל האירועים האלימים שפקד את השכונות הערביות של מזרח ירושלים וגלש למדינת ישראל לא פסח גם על המיעוט הערבי בישראל. בגליל, ב'משולש' ואף ביישובים הנחשבים מעוזי הדו-קיום היהודי-ערבי, כמו יפו, נרשמו הפגנות, בחלקן התרחשו תקריות אלימות. על כך יש להוסיף מקרים בודדים של דקירה, שבוצעו על ידי אזרחים ערבים. אלה תרמו לפחד ולזעם בקרב הציבור היהודי, שלעתים אף נשא אופי אלים, וזה מצדו הגביר את החשש בקרב הציבור הערבי מפני מעשי נקם ואת המתח בינו לבין הציבור היהודי.

גלישת אלימות למגזר הערבי בישראל על רקע התערערות המצב הביטחוני בשטחים ובירושלים אינה בבחינת חידוש. דוגמאות בולטות לכך נרשמו בזמן האנתפאדה הראשונה וגם בשלב הראשון של האנתפאדה השנייה, אז, בשנת 2000, התפתחו 'מהומות אוקטובר'. מהומות אלה, שאירעו לפני 15 שנה בדיוק, הסתיימו ב-13 הרוגים ערבים ועשרות פצועים בעקבות עימותים קשים עם המשטרה. על רקע זה נוצר שבר עמוק ביחסים בין יהודים לערבים. תופעות דומות, הגם שבפרופיל נמוך בהרבה, נרשמו על רקע מבצעי צה"ל ברצועת עזה בשנים האחרונות. תופעת הזליגה החוזרת ונשנית מהזירה הישראלית-פלסטינית לזירה הישראלית גופא מלמדת, כי ישראל לא הצליחה למחוק את תחושת הזהות הלאומית המשותפת בין התושבים במרחב הפלסטיני שבישראל ושמוחצה לה. שוב ושוב הוכח, שלצד התפתחותם הנפרדת של מרחבי היישוב הפלסטיניים נותרו בעינן זיקות חזקות מתוקף עברם ההיסטורי, תפיסת הזהות הפלסטינית וקשרי המשפחה, אשר ביחד יוצרים סולידריות העומדת במבחן בכל פעם שנוצר מצב הכרוך בפגיעה משמעותית בחייהם של פלסטינים או בסמלים לאומיים ודתיים שלהם, כמו מסגד אל-אקצא.

מסגד אל-אקצא מהווה עבור הפלסטינים – כולל אזרחי ישראל – סמל דתי ולאומי ראשון במעלה. כאשר ציבור זה מאמין, כי המסגד מאוים, כפי שאירע לאחרונה, הוא נוטה להתלכד מאחורי הסמל ולפעול ל"הצלתו". אולם, זה רק חלק מהתמונה. החלק החשוב הנוסף בה נוגע למערכת היחסים שהתפתחה בשנים האחרונות בין המיעוט הערבי לבין הממסד הישראלי והציבור היהודי במדינה. מבחינת רבים מהערבים בישראל, מאחורי היחסים הבעייתיים הללו נמצאות כוונה ופעולה ממסדית להדיר אותם מהמרחב התרבותי והפוליטי של המדינה, המוצגת על יד הרוב, בהבלטה גוברת, כ"מדינה יהודית דמוקרטית". הביטוי הבולט האחרון לכך הייתה החקיקה האנטי-ערבית בכנסת, שהייתה חלק מתופעה שהגיעה לשיאה לקראת הבחירות לכנסת ה-20, ולא רק בקרב חוגי הימין. גם קריאתה של מפלגת העבודה בשם "המחנה הציוני" נתפסה כחלק ממגמה זו. דעה מקובלת בציבור הערבי גורסת שממשלות ישראל חותרות, בייחוד מאז פורסמו 'מסמכי החזון הערביים' בסוף 2006 / תחילת 2007, לממש את מדיניותה כלפי המיעוט הערבי באמצעות מדיניות השילוב הכלכלי, הנשענת על שיקולים כלכליים – הצורך להגדיל את פריון העבודה. זאת, על יסוד ההנחה, כי שילוב כלכלי יתרום ליציבות עקב התמקדות הערבים ברווחת הפרט.

דומה כי אירועי המחאה האחרונים בקרב הציבור הערבי, גם אם לא יסלימו, מעידים לא רק על חוזקו של ממד הזהות הפוליטי – פלסטיני והדתי-מוסלמי, אלא גם על שבריריותו של מודל השילוב הכלכלי. זה מאותגר גם על ידי העדר איזון בין ההדרה הפוליטית-תרבותית, המקבלת עדיפות מובהקת, לבין תפיסת השילוב הכלכלי, ויותר מכך על ידי ההכרה הרווחת בקרב הערבים בישראל, כי יישום תפיסת השילוב מתנהל בעצלתיים ובהיקף מצומצם. נוכחותם המשמעותית של צעירים בהפגנות והנוכחות של תנועת הצעירים הוירטואלית "אל-חיראק אל שבאבי" מעידים, כי שכבות רחבות אינן משייכות עצמן לאלה הנהנים ממדיניות השילוב ולכן הן מונעות על ידי תחושות תסכול. תחושות אלה מובלטות במדיה החברתית, המזינה מסרים רדיקלים פלסטינים, ערביים ומוסלמיים בעוצמה ובמהירות, תוך שהיא מצמצמת מאד את השפעתם של גורמים מסורתיים על הרחוב בכלל ועל הצעירים בפרט. זה חלק מהרקע להיחלשותו

היחסית של הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, שבאה לידי ביטוי לאחרונה בשיעורי ההצבעה הגבוהים לכנסת (הפלג הצפוני מתנגד עקרונית להשתתפות בבחירות). גם באירועים האחרונים ועוד לפניהם, במהלך הפגנות מחאה שנערכו סביב סוגית הקרקעות של הבדווים בנגב, הפלג הצפוני מילא תפקיד שולי יחסית. נוכח חולשה זו, התנועה של ראיד סלאח, המכונה "שיח' אל-אקצא", מקדמת את האג'נדה הטעונה של ירושלים, במגמה להרחיב את אחיזתה בציבור. מול אלה יש לציין את התפקיד האחראי, בדרך כלל, שמילאה באירועים האחרונים ההנהגה הפוליטית – המקומית והארצית – של הציבור הערבי. זו הושפעה כנראה גם ממה שנתפס כהמלצתו של יו"ר הרשות הפלסטינית מחמוד עבאס ל'פלסטינים שבפנים' להימנע מאלימות ולרסן את תגובותיהם. חברי ועדת המעקב העליונה נהגו בדרך כלל עד כה, באיפוק יחסי, אך מהדהד. כך נדחה שוב ושוב ביקורם המתוכנן של חברי הכנסת של הרשימה המשותפת בהר הבית – ביקור שעלול היה לייצר גל נפיץ של אלימות, גם אם הם לא נמנעו מגילוי סולידריות פומביים עם בני עמם בשטחים. על רקע זה הוכרזה השביתה הארצית (ה-13 באוקטובר), שכמו עצרת ההזדהות המרכזית רבת המשתתפים שנערכה בסח'נין, עברה בשקט. בנסיבות אלה מתבלט גישתו המתונה של ראש הרשימה המשותפת, אימן עודה, המצליח בינתיים לאכוף את גישתו הפרגמטית על אישים וגורמים קיצוניים יותר בהנהגה הפוליטית ותוך כך משכיל לשמור על אחדותה, למרות חילוקי הדעות העמוקים בין אגפיה.

במצב מורכב זה, מה ראוי לה לממשלת ישראל לעשות מול המיעוט הערבי?

• בטווח הקצר, האתגר המרכזי הוא לשמור על הסדר במרחב הערבי ולבודד את האירועים בתוכו מאלה המתרחשים במזרח ירושלים. יש חשיבות עליונה למאמצי ההידברות של המשטרה ושל גורמי הממשלה עם ההנהגות הערביות. מין הראוי להימנע מהדרתן ומהצגתן כגורם מקצין. יש לחזק את הרכיבים המתונים בהן ואת יכולתן להרגיע את הרחוב התוסס, ובעיקר את הצעירים, גם אם לא ברורה מידת השפעתן עליהם. להתנהלות המשטרה ברחוב הערבי יש השפעה ניכרת על המתרחש ועל האווירה בו. עד עתה נראה, כי המשטרה הפיקה את לקחי מהומות אוקטובר 2000. לאורם, חשוב להכיל את האירועים הביטחוניים באופן נחוש אך מידתי, באורח שיאפשר קיום מחאה בלי שזו תגלוש לאלימות ולטרור. אתגר קשה נוסף הניצב בפני המשטרה הוא ההכרח למנוע תופעות של אלימות מצד יהודים נגד ערבים, שעלולה לדרדר את המתח בשטח.

• עיקר המאמץ הממשלתי צריך להיעשות מיד עם שוך המהומות. על הממשלה לבחון מחדש את מדיניותה הכוללת כלפי המיעוט הערבי בארץ, ובעיקר להאיץ ולהרחיב מאד את יישום התהליכים שבהם הוחל במטרה להגביר את ההשתלבות הכלכלית של האוכלוסייה הערבית. נושאים אלה כבר נידונו בפגישה שהתקיימה ב-21 במאי בין ראש הממשלה לבין ראש הרשימה המשותפת ועל פניו קיימות כבר לא מעט תכניות, הממתינות ליישום. זה הזמן לייצר הידברות עם ההנהגה הלאומית של המיעוט הערבי, לצד תנופה ביישום מואץ של התכניות הקיימות, בתחומי התעסוקה, החינוך והתשתיות. חשוב יהיה גם לתרום לצמצום השיח הלאומני האנטי-ערבי במערכת הפוליטית בישראל, ולא פחות מכך – ברחוב הישראלי.